

PROF. DR. SEYFƏDDİN RZASOY'UN SON KİTABI ÜZERİNE

ON PROF. DR. SEYFƏDDİN RZASOY'S LAST BOOK

Mehmet AÇA*

ÖZ: Dede Korkut Kitabı ile Korkut Ata adı etrafında oluşan bağımsız anlatılar, halkbilimcilerin üzerinde sıklıkla durdukları konuların başında gelmektedir. Dede Korkut Kitabı, özellikle de Azerbaycan'daki halkbilimcilerin üzerinde ciddi anlamda uzmanlaştıkları bir konudur. Azerbaycan'da 1920'lerde başlayan Dede Korkut Kitabı konulu çalışmalar, günümüze kadar sürekli bir gelişim göstererek devam etmiştir. Dede Korkut Kitabı konulu çalışmalar, 2019'da Türkmensahra'da bulunan bir yazma içerisinde yer alan soylamalar ile Salur Kazan'ın ejderhayı öldürmesini anlatan bir hikâye üzerinden yeni bir boyut kazanmıştır. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü Mitoloji Şubesi Müdürü Prof. Dr. Seyfəddin Rzasoy'un Azerbaycan'daki Dede Korkut Kitabı üzerine çalışan isimler arasında özel bir yeri vardır. Mitoloji ve Dede Korkut Kitabı konulu çalışmalarıyla tanınan Rzasoy, Türkmensahra'da bulunan ve bazı Türkiyeli araştırmacılar tarafından Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü nüshası olarak nitelendirilen söz konusu yazmaya da odaklanmıştır. Rzasoy, 2020 yılında yayımlanan "Kitabi-Türkman Lisani Oğuznaməsinin Transmediativ Strukturu ve Ritual-Mifoloji Semantikasi" adlı kitabında söz konusu yazmanın Dede Korkut Kitabı'yla olan ilgisini sorgulamış, yazmadaki soylamalarla hikâyeyi titiz bir şekilde incelemiştir. Rzasoy, kitabında, söz konusu yazmanın Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü nüshası, Salur Kazan'ın ejderhayı öldürmesini anlatan hikâyenin de Dede Korkut Kitabı'nın 13. hikayesi olamayacağını titiz bir bilim insanı duyarlılığı ile ispatlamıştır.

Bu yazıda, Rzasoy'un söz konusu kitabı amacı, kapsamı, analizleri ve sonuçları bağlamında kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Rzasoy'un çalışmasının, "Kitabi-Türkman Lisani" ile ilgili pek çok sorunu çözdüğü, Dede Korkut Kitabı ile Korkut Ata etrafında oluşan bağımsız anlatılara odaklanan çalışmalara önemli bir katkıda bulunduğunu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Korkut Ata, Dede Korkut Kitabı, Kitabi-Türkman Lisani, Salur Kazan, Seyfəddin Rzasoy.

ABSTRACT: *The Book of Dede Qorqud and the independent narratives formed around the name of Qorqud Ata are among the subjects that folklorists frequently emphasize. The Book of Dede Qorqud is a subject that folklorists in Azerbaijan have seriously mastered. Studies on The Book of Dede Qorqud, which started in the 1920s in Azerbaijan, have continued with a continuous development until today. Studies on The Book of Dede Qorqud have gained a new dimension through a story about Salur Kazan killing the dragon with the narrations in a manuscript found in Turkmensahra in 2019. Azerbaijan National Academy of Sciences, Folklore Institute Mythology Department Director Prof. Dr. Seyfəddin Rzasoy has a special place among the names working on The Book of Dede Qorqud in Azerbaijan. Rzasoy, known for his works on mythology and The Book of Dede Qorqud, also focused on the aforementioned manuscript in Turkmensahra, which is described by some researchers as the third copy of The Book of Dede Qorqud. Rzasoy*

* Prof. Dr. - Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/İstanbul - mehmet.aca@marmara.edu.tr (Orcid ID: 0000-0003-3132-4086)

questioned the relevance of the manuscript to *The Book of Dede Qorqut* in his book titled "*Kitabi-Türkman Lisani Oğuznaməsinin Transmediativ Strukturu ve Ritual-Mifoloji Semantikasi*" published in 2020. Rzasoy also meticulously studied the story with the "soylama"s in the manuscript. Rzasoy proved in his book that manuscript is not the third copy of *The Book of Dede Qorqut*. Rzasoy also proved that the story about Salur Kazan killing the dragon cannot be the 13th story of *The Book of Dede Qorqut*.

In this article, Rzasoy's aforementioned book has been comprehensively evaluated in the context of its purpose, scope, analysis and results. As a result of the evaluations made, it was seen that Rzasoy's work solved many problems related to "*Kitabi-Türkman Lisani*". Rzasoy made a significant contribution to the studies focusing *The Book of Dede Qorqut* Book and the independent narratives formed around the names of Qorqut Ata.

Keywords: Qorqud Ata, *The Book of Dede Qorqud*, *Kitabi-Türkman Lisani*, Salur Kazan, Seyfəddin Rzasoy.

Dede Korkut araştırmaları deyince Türklük coğrafiyasında akla ilk olarak Azərbaycan və Azərbaycanlı araştırmacılar gelir. Azərbaycan'da 1920'lerden itibaren Əmin Abid, M. Mirbağirov, H. Zeynalı, A. Musaxanlı, M. K. Ələkbərli tərəfindən temelleri atılan Korkutşinaslık Hamid Arashı, M. Rəfilı, Ə. Dəmirçizadə, Ə. Sultanlı, M. H. Təhmasib, Hidayet Efendiyev'in çalışmalarıyla gelişmesini sürdürmüştür. Semed Vurgun, M. Hüseyin, M. İbrahimov, Şamil Cəmişidov, Fərhad Zeynalov, Samət Əlizadə, Süleyman Əliyarlı, Pənah Xəlilov, Tofiq Hacıyev, Kamil Vəli Nərimanoğlu, E. Əlibəyzadə, Ə. Səfərli, H. Yusifov, Cavad Heyət, Mirəli Seyidov, X. Koroğlu, E. Ağayev, A. Nəbiyev, Kamal Abdulla, F. Cəlilov, Bekir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Arif Acalov, Füzuli Bayat, Bəhlul Abdulla, Nizami Cəfərov, Cəlal Bəydili və Seyfəddin Rzasoy gibi isimlerin çalışmaları, Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan'da bulunan yazmaları üzerine yapılan çalışmaları zirveye çıkarmıştır. İki yazma üzerinden yapıla gelen çalışmalar, günümüzde, Vəli Məhəmməd Xoca tərəfindən 2019'da Türkmensahra'da bulunan bir yazma içerisinde yer alan soylamalar ve Salur Kazan'la ilgili bir anlatı üzerinden yeni bir boyut kazanmıştır.

Türkiye, Azərbaycan ve Amerika Birleřik Devletleri'nde yaşayan kimi Türk araştırmacıların üçüncü nüsha olarak nitelendirdikleri "*Kitabi-Türkman Lisani Oğuznamesi*" (adlandırma Seyfəddin Rzasoy'a aittir), Rzasoy'un de yerinde tespitiyle Dede Korkut Kitabı'nın bir devamı ya da üçüncü bir nüshası değıldir. O, bütünüyle inisiyasyon (sülük, erginlenme) ritüeli ile ilgilidir. Peki, Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor Enstitüsü Mitoloji Şubesi Müdürü Seyfəddin Rzasoy, bu tespiti hangi çalışmasında yapmaktadır? Rzasoy, bu yöndeki tespiti ilk olarak Ramazan Qafarlı ile birlikte kaleme aldığı ve "*Dədə Qorqud*" dergisinin 2019 tarihli ikinci sayısında yayımlanan "*Kitabi-Dədə Qorqud'un Üçüncü Əlyazması, Yoxsa "Kitabi-Türkman Lisani" Oğuznaməsi*" başlıklı hacimli makalesinde dile

getirmiştir.¹ Yazmayı üçüncü nüsha olarak nitelendiren bazı Türkiyeli araştırmacılar, yazmadaki Salur Kazan'ın ejderhayla mücadelesini anlatan metni de on üçüncü hikâye olarak takdim etmişlerdir. Fakat Korkutşinaslığın önemli bir merkezi olarak görebileceğimiz Azerbaycan'dan iki önemli isim Rzasoy ve Qafarlı, 2019 tarihli hacimli makalelerinde bu nitelendirmenin doğru olmadığını ortaya koymuşlardır. Seyfəddin Rzasoy, söz konusu makaleyle yetinmemiş, yazmadaki soylamalar ve hikâyeyle yorumlarını geliştirerek bir kitap çalışmasına dönüştürmüştür.

Rzasoy'un "Kitabi-Türkman Lisani Oğuznaməsinin Transmediativ Strukturu ve Ritual-Mifoloji Semantikasi" adlı 472 sayfalık kitabı, 2020 yılında Bakü'de yayımlanmış olup giriş, sonuç ve bibliyografya kısımlarının dışında beş ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın birinci bölümü, "Kitabi-Dədə Qorqud'un Üçüncü Əlyazması, Yoxsa 'Kitabi-Türkman Lisani' Oğuznaməsi" (Rzasoy, 2020: 21-75) başlığını taşımakta olup Rzasoy'un R. Qafarlı ile birlikte 2019 yılında "Dədə Qorkud" ve "Türkologiya" dergilerinde yayımladığı makale metnini içermektedir. Rzasoy, bu bölümde "Kitabi-Türkman Lisani"nin (adlandırma kendisine aittir) "Dede Korkut Kitabı"nın üçüncü nüshası olup olmadığı sorusuna cevap aramıştır. Rzasoy, bu bölümde öncelikle "nüsha" terimini tartışmış ve bu terimin üçüncü nüsha görüşünde işe yaramadığını ortaya koymuştur. Ardından yazmayı üçüncü nüsha olarak nitelendiren Türkiyeli araştırmacı Metin Ekici'nin bakış açısını ya da yöntemini eleştiri süzgecinden geçiren Rzasoy'a göre "Kitabi-Türkman Lisani"de "Dede Korkut Kitabı"yla benzeşen poetik yapı elementlerin bulunması, onu, Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü nüshası yapmamaktadır. "Kitabi-Türkman Lisani" oğuznamesinde "Dede Korkut Kitabı"yla benzeşen elementlerin olması bütünüyle doğaldır, çünkü "Kitabi-Türkman Lisani", epik bir metin olarak Dede Korkut eposu geleneğini Türkmen devrinde de sürdüren bir "oğuzname"dir. İster edebi ister tarihi olsun, bütün oğuznameler ortak motiflere sahip olup Oğuz Kağan mitik çekirdeğine bağlıdırlar. Bu yönüyle ister Reşideddin Oğuznamesi, ister Ebülğazi Oğuznamesi, ister Manzum Oğuzname olsun, hepsi de bir derecede "Dede Korkut Kitabı"yla ortak motiflere sahiptirler. Lakin ortak motifler, diğer oğuznameleri, örneğin Ebülğazi Oğuznamesi'ni "Dede Korkut Kitabı"yla aynılaştırmaya, onun üçüncü bir nüshası saymaya imkân vermemektedir. Altmış bir sayfadan ibaret olan metnin, kırk sekizinci sayfasına kadar "Dede Korkut Kitabı"yla hiçbir alakası yoktur. Rzasoy'a göre bu durum, yazma ile "Dede Korkut Kitabı"nın bütünüyle farklı bir metin tipolojisine sahip oldukları anlamına gelmektedir (Rzasoy, 2020: 32-33). Yazma içinde yer alan Salur Kazan'ın ejderhayı öldürmesini anlatan hikâye de "Dede Korkut Kitabı"ndaki on birinci boyun/hikâyenin alt katı ya da ilavesi olup bu

¹ İlk olarak "Dədə Qorkud" dergisinde yayımlanan makale (Qafarlı ve Rzasoy, 2019a), "Türkologiya" dergisinin 2019 tarihli 3. sayısında tekrar yayımlanmıştır (Qafarlı ve Rzasoy, 2019b).

boya/hikâyeye dahildir. Yazmadaki hikâyeye, on ikilik yapıya sahip sistemin² müstakil bir elementi ya da on üçüncü boyu olamaz. Bütün bunlardan yola çıkarak tekrar edecek olursak Rzasoy'a göre "Kitabi-Türkman Lisani", yazılı "Dede Korkut Kitabı" destanının değil, sözlü Dede Korkut eposunun Türkmen devrindeki devamıdır. Bu durumda o, hiçbir şekilde yazılı "Dede Korkut Kitabı"nın üçüncü nüshası olamaz (Rzasoy, 2020: 37).

İlgili bölümün devamında epos, destan, sözlü ve yazılı epik gelenek problemi üzerinde de duran Rzasoy, epos ile destan arasındaki farka, Nizami Cəfərov, Məhərrəm Cəfərli ve Hüseyn İsmayılov'un görüşlerinden de yola çıkarak dikkat çekmiştir. Rzasoy'un bu farka dikkat çekmesinde Türkiyeli araştırmacıların, sözlü Dede Korkut eposu ve destanı ile yazılı eser olan "Dede Korkut Kitabı"nın çoğu zaman birbirinden ayırt edememeleri ya da onları aynı şeymiş gibi takdim etmeleri etkili olmuştur. Epos, etnosun (milletin) milli düşünce tarzını bütünüyle kuşatan epik düşünce sistemidir. Nizami Cəfərov'a göre "epos" sadece destan değil, muhtelif konular ve motifler sunan, mensubu olduğu halkın içtimai-estetik tefekkürünü bütünüyle ifade eden muhteşem destan potansiyelidir. Onu bir bütün halinde restore etmek mümkün değildir, mevcut kaynaklar arasında sadece tasavvur etmek mümkündür ki bu tasavvur fikri-estetik, poeteknolojik, linguistik vd. bileşenlerin organik birliğinden ibarettir. Məhərrəm Cəfərli'ye göre epos halkın destan potansiyelidir, eposta destancılığın bütün konu ve motifleri bir araya gelir, epos halkın içtimai-estetik tefekkürünü bütünüyle kuşatır (Rzasoy, 2020: 3-39). Rzasoy, İsmayılov'dan yola çıkarak "epos" anlayışının üç anlam seviyesini içerdiğini kaydetmektedir. Bunlardan ilki, "paradigmatik seviye" olup etnosun (milletin) gerçeklik hakkındaki tasavvurlar sistemi yani epik dünya modelidir. İkincisi, "sentakmatik/dizimsel seviye" olup epik dünya modelini gerçekleştiren sözlü metin yani dstandır. Üçüncüsü, "janr/tür seviyesi"dir ve bu, bütün epik janrları/türleri birleştiren sistemdir. Buna göre "epos" milli epik düşünce sistemi, destan ise onun edebi söz kodu seviyesinde ortaya çıkarılan metindir. "Dede Korkut" Oğuz milli düşünce sistemini bütünüyle kuşatan bir epostur ve onun tarihsel olarak iki anlam paradigması vardır: Sözlü "Dede Korkut" destanı ve iki yazmadan (Dresden ve Vatikan) oluşan yazılı "Dede Korkut Kitabı" destanı. Sözlü "Dede Korkut" destanı, Korkut Ata mitik çekirdeğinden başlayan, Oğuz devrinden geçen ve Oğuzların milli halklara ayrıldığı döneme kadar devam eden ve sonra milli eposlara dönüştürülen epik gelenektir. "Dede Korkut Kitabı" destanı ise "Dede Korkut" destanının somut mekân-zaman noktasında yazılı şekilde yazıya geçirilmiş şeklidir. Sözlü "Dede Korkut" destanı bin yıllar boyunca değişerek gelişmiş, "Dede Korkut Kitabı" destanı ise gelişmesini dondurarak el yazması şeklinde taşlaşmıştır. Rzasoy, bu tespitinden sonra "Kitabi-Türkman lisani"nin ne

² Rzasoy'a göre Dresden yazmasının 12 boylu yapısı Kalın Oğuz'un 24 boylu yapısını, Vakitan yazmasının 6 boylu yapısı ise Salur Kazan'ın yönetimindeki İç Oğuz'un 12 boylu yapısını yansıtır (Rzasoy, 2020: 67).

olduğu hakkında şu hükmü vermiştir: “Dede Korkut Kitabı” destanındaki Oğuz yiğitlerinin kahramanlığından söz eden boylar, ozanlar tarafından geniş kalabalıklar karşısında icra edilen edebi-estetik işleve sahip metinlerken “Kitabi-Türkman lisanı” Oğuznamesi, bahşı/ozanlar tarafından sadece “Kırklar” (Kırk şâkirt) meclisinde okunan ve kırk çömez tarafından öğrenilen, benimsenen, esasında “bey-yiğitlik” sınavında kullanılan “ergenlik kitabı”, “inisiyasyon kodeksi”, başka bir deyişle “ağa” statüsünde olan öznelerin “bey-yiğit”, “alp-eren” statüsüne geçirilmesi ritüelinin ezoterik/batını “töre kitabı”dır (Rzasoy, 2020: 40).

İlgili bölümün devamında “Kırk şakirde nasihat” kabının (“Kitabi-Türkman lisanı”) egzoterik (zahiri) destan metni mi yoksa ezoterik (batını) “ergenlik” Oğuznamesi mi olduğu sorusuna cevap arayan Rzasoy’un üzerinden durduğu bir diğer husus ise, söz konusu yazmayı adlandırma sorunudur. Rzasoy’a göre bu, yapay bir problemdir ve yazmanın adı, “meçhul düzenleyici”nin 1928/29 yılında yazmaya kurşun kalemle not düştüğü “Kitabi-Türkman lisanı”dır (Rzasoy, 2020: 64). Bölümün devamında 13. boy/hikâye konusunun gerçek mi yoksa bir hayal mi olduğu konusu üzerinde de duran Rzasoy’a göre yazmadaki Salur Kazan’ın ejderhayı öldürüşünü anlatan hikâye, Oğuz etnosunun yapısı dikkate alındığında 13. hikâye ya da boy olarak nitelendirilemez. 24 boydan oluşan Oğuz eli, her çadırda iki boy olmak üzere 12 çadır prensibine göre sınıflandırılır. 6 çadıra 12 Bozok boyunu temsil eden çocuklar (Gün Han, Ay Han ve Yulduz Han’ın on iki oğlu), 6 çadıra ise 12 Üçok boyunu temsil eden çocuklar (Gök Han, Dağ Han ve Deniz Han’ın on iki oğlu) oturtulur. Böylece 6 çadır 12 boyu, 12 çadır 24 boyu temsil eder. Bu yapı, “Dede Korkut Kitabı”nın Dresden ve Vatikan yazmalarında olduğu gibi tekrarlanır. Dresden yazmasının 12 boyu Kalın Oğuz elinin 24 boyunu, Vatikan yazmasının 6 boyu ise İç Oğuz’un 12 boyunu temsil eder. Bu nedenle Oğuz eposu geleneğine ait metinlerde 13. boy hiçbir zaman olamaz. Eğer 13. boy varsa bu, orada Oğuz elinin olmadığı anlamına gelir (Rzasoy, 2020: 69).

Rzasoy, ilgili bölümün sonunda ulaştığı sonuçları şu şekilde sıralamıştır:

1. “Kitabi-Türkman lisanı” diye adlandırılan yazma şiirsel yapısı ile “Dede Korkut Kitabı”nın Dresden ve Vatikan yazmaları ile hiçbir mertebede nüshalaşmadığı için onun ne üçüncü nüshası ne de üçüncü yazmasıdır.

2. Bilim dünyası, sözlü “Dede Korkut” eposu ile onun somut bir dönemde yazıya geçirilmiş şekli olan “Dede Korkut Kitabı” abidesi aynılaştırılarak aldatılmıştır.

3. “Dede Korkut Kitabı”nın on birinci boyundaki Kazan’ın söylediği ikinci manzume, “Kitabi-Türkman lisanı”deki “Salur Kazan’ın Ejderhayı Öldürmesi” oğuznamesinin düğümüdür.

4. “Kitabi-Türkman lisani”deki Salur Kazan’ın ejderhayı öldürmesi oğuznamesi, yazılı abide olan “Dede Korkut Kitabı”nın değil, sözlü Dede Korkut eposunun ilavesidir.

5. “Dede Korkut”, Oğuz milli düşünce sistemini bütünüyle kuşatan bir epostur. Onun, sözlü Dede Korkut destanı ve iki yazmadan ibaret yazılı “Dede Korkut Kitabı” destanı olmak üzere iki anlam paradigması vardır.

6. Dede Korkut Kitabı’nda yazıya geçirilmiş metin, destan işlevini yerine getirirken “Kitabi-Türkman lisani” oğuznamesi işlev tipine göre destan değildir.

7. “Kitabi-Türkman lisani” oğuznamesi, bahşı/ozanlar tarafından sadece “Kırklar” (“Kırk eren” ya da “Kırk Şâkirt”) meclisinde okunan ve kırk çömez tarafından öğrenilen, benimsenen, esasında “bey-yiğitlik” sınavında kullanılan “ergenlik kitabı”, “inisiyasyon kodeksi”, başka bir deyişle “ağa” statüsünde olan objelerin “bey-yiğit”, “alp-eren” statüsüne geçirilmesi ritüelinin ezoterik/batini “töre kitabı”dır.

8. “Kitabi-Türkman lisani” abidesi, hece vezninin etkilerine ve hecenin yapısına temellenen saz-aşık geleneğine kapalı yapıya sahip muhafazakâr bir muhitte, yani Azerbaycan’ın Terekeme/Türkmen muhitinde korunmuştur.

9. “Kitabi-Türkman lisani” ve Dede Korkut Kitabı, biri ezoterik (batini), diğeri egzoterik (zahiri) işleve sahip metinler ve bu nedenle onların her ikisi de Dede Korkut eposu geleneğine bağlı olsalar da ezoterik “Kitabi-Türkman lisani” oğuznamesi tipolojik olarak egzoterik “Dede Korkut Kitabı” oğuznamelerinin üçüncü nüshası ya da üçüncü yazması değildir.

10. “Kitabi-Türkman lisani” oğuznamesi, artık sona ermiş Oğuz devrinin değil, yeni devrin, Türkmen devrinin eseridir. Bu durumda etnopoetik kararlılığına göre Oğuz değil, Türkmen destanıdır.

11. “Dede Korkut Kitabı”, Oğuz tayfalarının dilinde (“alâ lisân-ı tâife-i Oğuzân) iken “Kitabi-Türkman lisani” Türkmen tayfalarının dilinde (“Türkman lisani”de, başka bir deyişle “alâ lisân-ı tâife-i Türkman”da) bir eserdir.

12. “Dede Korkut Kitabı”nın 13. boyunun bulunduğunu ilan etmek, Oğuz etnosunun yapısını dağıtarak ondaki boy-tayfaların sayısını 26’ya çıkarmak demektir.

13. “Kitabi-Türkman lisani” eseri, sunduğu epik coğrafya, dili vd. bakımından Azerbaycan/Türkmen/Terekeme eseridir (Rzasoy, 2020: 71-74).

Kitabın ikinci bölümü, “Kitabi Türkman Lisani Oğuznamesinde Birinci ‘Doqquzlama’ Dövriyyesindeki Soyların Semantikasi” (Rzasoy, 2020: 76-220) başlığını taşımakta olup yazmadaki ilk dokuz soylamayı yorumlamıştır. Rzasoy, yazmadaki boy sayısının 24 olmasını Oğuz etnokozmik

düşüncesinin 24'lük evreniyle ilişkilendirerek izah eder ve ilk dokuzlama devriyesindeki dokuz soylamayı “Dede Korkut’la dua/mukaddime vasıtasıyla geçici alaka sisteminin kurulması” (birinci soylama), “Dede Korkut’un 40 şakirde dünyanın yapısının denge kanununu-kozmolojik uyumunu öğretmesi” (ikinci soylama), “Dede Korkut’un 40 şakirde Allah-Dünya-İnsan münasebetleri modelinin işlevsel birliğini öğretmesi” (üçüncü soylama), “Dede Korkut’un 40 şakirde dünyadaki eşya ve olayların belirleyici alakasını öğretmesi” (dördüncü soylama), “Dede Korkut’un 40 şakirde yiğitliğin tabiat kodları seviyesinde fiziki-psikolojik davranış modellerini öğretmesi” (beşinci soylama), “Dede Korkut’un 40 şakirde savaş levazimatının işlevsel değerlerini öğretmesi” (altıncı soylama), “Dede Korkut’un 40 şakirde yiğitliğin tabiat formları vasıtasıyla ifade edilen zaman metaforlarını öğretmesi” (yedinci soylama), “Dede Korkut’un 40 şakirde yiğitliğin “iyi-kötü” sınıflandırması modeliyle tanımlanan metaforlarını öğretmesi” (sekizinci boy), “Dede Korkut’un 40 şakirde “ol zaman”daki “Gâib/Gayb” âlemde yaşayan Oğuz yiğitleriyle geçici ilişki sistemi kurması” (dokuzuncu soylama) başlıkları altında inceleyip yorumlamıştır.

Rzasoy, yazmadaki diğer soylamaları kitabının “İkinci Doqquzlama Dövriyyəsi: Dədə Qorqudun Transliminal Rejimde Olan 40 Şakirdin Psixikasına “Mərd İgid” Kimliyini Təlqin Etməsi” (Rzasoy, 2020: 221-307) başlıklı üçüncü, “Üçüncü Doqquzlama Dövriyyəsi: Dədə Qorqudun Transliminal Rejimde Olan 40 Şagirdin Psixikasına “Merd İdig” Kimliyinin Qazan Modelinin Əxlaqi və Hərbi Davranış Formullarını Təlqin Etməsi” (Rzasoy, 2020: 308-339) başlıklı dördüncü bölümünde inceleyip yorumlamıştır.

Kitabın beşinci bölümü, yazmadaki Salur Kazan’ın ejderhayı öldürmesini anlatan oğuznamenin incelenmesine tahsis edilmiş olup “Qazanın Əjdahanı Öldürməsi Süjetinin Ritual-Mifoloji Semantikasi” (Rzasoy, 2020: 340-448) başlığını taşımaktadır. Söz konusu inceleme, “Kazan-ejderha konusunun anlam taşıyıcı formüller üzerinden okunması: başlangıç formülü”, “kahramanın tek başına hareket etmesi formülü”, “yedi başlı ejderhanın kozmolojik yapısı”, “kahramanın ejderha ile vuruşmasının kozmolojik yapı elementleri: yardımcı-arabulucu”, “Şaman-kahraman olarak Kazan: ejderha ile mücadelede Tanrı ile totem hamilerden büyücü-aracı vasıtasıyla yardım alma”, “Kazan’ın ritüelde ejderhaya dönüşmesinin birinci aşaması: ejderhadan korktuğu için sol gözünü çıkarması formülü”, “Kazan’ın ritüelde ejderhaya dönüşmesinin ikinci aşaması: ejderha tarafından yutulması ve başının ejderhaya dönüşmesi formülü”, “Kazan’ın ritüelde ejderhaya dönüşmesinin üçüncü aşaması: bedeninin ejderhaya dönüşmesi”, “Kazan’ın ejderhayı öldürmesi ve ona dönüşmesinin sonlandırılması ve tasdik edilmesi: etnokozmik kimlik ritüeli”, “Kazan’ın eve/kozmosa “eksik” dönüşü ve “eksik” metin”, “Kazan’ın ejderhanın bedeninden dünyaya getirilmesi: ‘boy boylama’ formülü ve ‘gözden doğma’ mitologemi”, “Oğuzların ejderhanın kesilmiş başlarına karşı zafer kazanması ritüeli”,

“kahraman-ejderha-sevgili üçlüsü”, “gölge arketipi bağlamında Kazan-ejderha konusu: Seval Kasımoğlu tecrübesi” başlıkları altında yapılmıştır.

Ulaştığı sonuçları kitabının “Sonuç” (Rzasoy, 2020: 449-458) kısmında aktaran Rzasoy, çalışmasında, bugüne kadar ele alınmayan, hatta akla bile getirilmeyen önemli konuları ele almıştır. Kitapta anlatıcı ozanın boyları ve soyları kimden, nasıl ve hangi yöntemlerle aldığı üzerinde durulmuş; soy nedir, boy nedir, yom/yum/yöm nedir sorularıyla soyların ne zaman, hangi şartlarda boy olabildikleri sorusuna cevaplar aranmıştır. Rzasoy’a göre ozan anlatırken bilgiyi ya da boyları Dede Korkut’tan almaktadır. Bunun için de Dede Korkut’la geçici bir ilişki kurar, “ol zaman” rejiminde olan Dede Korkut, onun aracılığıyla geçiş sağlar. Anlatıcı ozan “bu dünya”da, Dede Korkut ise “Gâib âlem”dedir. Bu “Gâib âlem”, İslam’daki “Gayb âlemi” değil, Türk mitolojik dünya modelindeki “Kayıp âlemdir”dir. Örneğin “Manas” destanında Manas ve yiğitleri ölüm zamanı geldiğinde diğerleri gibi ölmeyip, “Gâib âlem”e giderler. Onlar burada duymaz ve görmez durumda olurlar. Onlar, ihtiyaç duyulduğunda dünyaya gelirlir ve Kırgız halkını kurtarırlar. Bu açıdan, “Gâib âlem”, “yitiklerin dünyası” demektir. Dede Korkut ve diğer Oğuz yiğitleri, “Gâib âlem”de “ol zaman” ritüel rejiminde mevcuttur. İncelemeler göstermektedir ki yeni yazma tamamen inisiasyon (erginlenme) ritüeli ile ilgilidir. İnisiasyon (erginlenme) ritüelinden geçen birey (çömez, çırak), kendi varlığında ölür ve yeni (kahraman) varlığında yeniden dirilir. Bu, “Gâib âlem”de meydana gelir. İnisiasyon (erginlenme) ritüelinden geçen bireyin bedeni (cismi, teni) ikiye (sağa ve sola) bölünür. Neticede iki beden ortaya çıkar: sağ tek gözlü beden (kahraman), sol tek gözlü beden (anti-kahraman). Yani, iki Tepegöz meydana gelir. Ritüelin sonunda sağ tek gözlü kahraman sol tek gözlü kahramanla çarpışıp kendi bedenini yeniden restore eder. “Dede Korkut Kitabı”nda Aruz’un bedeni ikiye bölünür: Basat ve Tepegöz. “Kitabi-Türkman Lisani”de Kazan’ın bedeni ikiye bölünür: ejderha onu yutarak Kazan’ın sol gözüne dönüşür. Kazan, kendi gözünü hançerle çıkararak kendi bedenini yeniden restore eder.

Yukarıda içeriği ve önemi hakkında ana hatlarıyla bilgi verdiğimiz “Kitabi-Türkman Lisani Oğuznaməsinin Transmediativ Strukturu ve Ritual-Mifoloji Semantikasi”, hem söz konusu yazmanın ne olduğu sorusuna cevap vermesi hem de içinde yer alan soylamalarla hikâyenin incelenip yorumlanması bakımından oldukça önemlidir. Kitabın yazarı olan Seyfəddin Rzasoy, sadece söz konusu yazmayla ilgili sorunları çözmemiş, aynı zamanda sözlü Dede Korkut eposu ve yazılı “Dede Korkut Kitabı”yla ilgili araştırmaları çok daha ileri bir noktaya taşımıştır. Rzasoy, bu çalışması ile hem Azerbaycanlı Korkutşinasların şanına şan katmış hem de Türkiyeli araştırmacılara, sözlü Dede Korkut eposu ve yazılı “Dede Korkut Kitabı”yla nasıl ilgilenilmesi gerektiğini bir kez daha hatırlatmıştır. Bu noktada, Türkiyeli araştırmacılara Rzasoy’un kitabını satır satır okumak, hatta Türkiye Türkçesine kazandırmak gibi önemli bir görev düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Qafarlı, R. - Rzasoy, S. (2019a). Kitabi-Dədə Qorqud'un üçüncü əlyazması, yoxsa "Kitabi-Türkman Lisani" oğuznaməesi". *Dədə Qorqud*, (65) 2, 3-39.
- Qafarlı, R. - Rzasoy, S. (2019b). Kitabi-Dədə Qorqud'un üçüncü əlyazması, yoxsa "Kitabi-Türkman Lisani" oğuznaməesi". *Türkologiya*, 3, 94-109.
- Rzasoy, S. (2020). *Kitabi-Türkman lisani oğuznaməsinin transmediativ Strukturu ve ritual-mifoloji semantikasi*, Bakı: "Elm ve Təhsil".

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/ Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*